

הרב יוסף אביטן

השלכותיו של גט לחומרא

ראשי פרקים

- א. פתיחה
- ב. הצגת מקרים
- ג. המקורות בגמרא
- ד. שיטות הראשונים
 1. שיטת הרשב"א
 2. שיטת הרא"ש
 3. שיטת המאירי ותוס' חד מקמאי
- ה. דעת השו"ע הרמ"א ונו"כ
- ו. גט בעקבות נישואין אזרחיים – עיקרי שיטות
- ז. סיכום ומסקנות

א. פתיחה

לכהן אסור לשאת גרושה ככתוב "ואשה גרושה מאשה לא יקחו" (ויקרא כא, ז). כל זמן שהגירושין ברורים ונצרכים על פי דין – האיסור ברור ומפורש. אולם, לעיתים בתי הדין מדריכים גט מחמת חשש נישואין או קול וכדומה, והגט ניתן לרווחא דמילתא.

במאמר ננסה לברר ב"ה האם במקרים שניתן גט בבי"ד או אף שלא בבי"ד אנו נחשיב את האשה כגרושה לענין כהונה, תוך בחינת השלכות המעשיות שקיימות. בירור זה נצרך ביותר בדורות האחרונים שבהם ניתנים גיטין לחומרא בעקבות נישואין אזרחיים או קידושי שחוק וכדומה. יש להדגיש שלענין זה של גט שניתן לחומרא מחמת קול או דבר אחר ישנם השלכות איסוריות ביחס לענינים רבים, ואנו נתייחס לשלושה מהם. ראשית, האם האשה נחשבת כגרושתו לענין איסור התורה של מחזיר גרושתו משנשאת

וכמבואר בשו"ע אבה"ע סימן י. שנית, האם אחר גט כזה היא צריכה להמתין ג' חודשי הבחנה וכמבואר בשו"ע אבה"ע סימן יג. ושלישית, האם נאסר בקרובותיה והיא נאסרת בקרוביו מחמת גט זה (והנישואין שהיו קודם) וכמבואר בשו"ע אבה"ע סימן מו.

כמובן, אין כוונתי לפסוק הלכה למעשה אלא לליבון הסוגיות בלבד.

ב. הצגת מקרים

מקרה ראשון - רב מסוים נשאל ביחס לנערה שרוצה להתחתן עם בחור כהן, אולם אביה חושש מאיסור גרושה לכהן. וזאת, משום שבהיותה בת 14 בתנועת נוער, ניגש אליה בחור שחמד לו לצון ונתן לה טבעת ואמר לה "הרי את מקודשת לי", וכשסיפרה הדבר לאביה, חשש האב לקידושין, וביקש מהרב שלו שיסדיר גט בצינעא כדי לצאת מחשש קידושין, והרב סידר להם גט. לאחר מכן, התברר שלא היה צריך לתת גט משום שהעדים שהיו במעמד הקידושין היו קרובי משפחה שפסולים לעדות והיא כלל לא נתכוונה לקידושין. לכן, לדברי אביה היות והגט ניתן שלא לצורך ובטעות אינה נחשבת כגרושה.

מקרה שני - זוג שנישאו בחו"ל בנישואים אזרחיים וחיו חיי אישות כבעל ואשה במשך מספר שנים ונולד להם בן. לאחר מכן הסתכסכו והחליטו להתגרש, ועשו זאת בבי"ד. האשה נישאה בשנית ולאחר זמן קצר בעלה השני נפטר. כעת רוצה האשה לחזור ולהינשא כדת וכדין לראשון שנישאה לו בנישואין אזרחיים. לטענתו, הנישואין האזרחיים והגט שניתן בעקבותיהם אינם אוסרים אותה לכהונה, וכן אינם אוסרים לחזור לבעלה הראשון לאחר שנפטר השני, ואין כאן איסור מחזיר גרושתו משנשאת שזהו איסור תורה (נידון בבית הדין בת"א, והעותרים ערערו לבית הדין הגדול).

ג. המקורות בגמרא

ריח הגט

איתא ביבמות נב, א "נתן לה גט ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם נפסלה לכהונה דכתיב 'ואשה גרושה מאשה לא יקחו' אפילו לא נתגרשה אלא מאשה לא יקחו והיינו ריח הגט שפוסל בכהונה" – כלומר למרות שלא הותרה בגט זה – נפסלה לכהונה.

גירושין בטעות

ביבמות צב, א למדנו: "הרי שאמרו לה מת בעלך ונתקדשה ואחר כך בא בעלה, אף על פי שנתן לה האחרון גט אל פסלה מן הכהונה דכתיב 'ואשה גרושה מאשה לא יקחו', מאשה ולא מאיש שאינה אשה" – רואים מהגמרא שגט שניתן ללא צורך אינו פוסל לכהונה.¹

חליצת מעוברת

הגמ' ביבמות לו, א אומרת: "נפק דק ואשכח דתנן האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך הרי זו לא תנשא ולא תתייבם... דאב ורב חיננא דאמרי תרוייהו שמא יהא ולד בן קיימא ונמצא אתה מצריכה כרוז לכהונה. ולכרוז? איכא איניש דהוי בחליצה ולא הוי בהכרזה ואתי למימר קשרי חלוצה לכהן" – רואים מהגמ' שגם אם החליצה היתה בטעות (במקרה שבגמ' בגלל שצרתה ילדה בן קיימא ופוטרת חבירתה מחליצה וייבום) בכל זאת נאסרת לכהן מהחשש שאנשים היו בחליצה, ואף הכרזה לא תועיל, שמא ימצא מישהו שהיה בחליצה ולא שמע את ההכרזה שהחליצה היתה בטעות, ויטעה לומר שחלוצה מותרת לכהן (וכל שכן בגרושה שאסורה לכהן דאורייתא).

¹ והואיל ונתקדשה בלבד (ולא נבעלה) לא תפסל לכהונה מדין זונה.

קול בקידושין וגירושין

הגמ' גיטין פט, ב אומרת: "אמר רב אשי כל קלא דלא אתחזיק בבי דינא לאו קלא הוא ואמר רב אשי כל קלא דבתר נישואין לא חיישינן ליה (רש"י – ניסת היום ואח"כ יצא קול שהיום היא נתקדשה לאחר קודם נישואין, לא חיישינן ליה לאוסרה על בעלה ולא להצריכה גט מבעל הקול שאם אתה מצריכה גט נמצאת אוסרה על זה דמחזקת לקלא ונמצא זה בועל אשת איש...) הא דבתר אירוסין חיישינן (ומגרש ראשון נושא שני) רב חביבא אמר אפילו לבתר אירוסין נמי לא חיישינן והלכתא לא חיישינן ליה. אמר רב ירמיה... יצא עליה קול מראשון ובא אחר וקידשה קידושי תורה מהו שלח להו תצא והעמידו דבר על בוריו (היו בודקין אחר הקול להעמיד דבר על אמיתתו)... לא מצאו דבר על בוריו מהו אמר רב הונא מגרש ראשון ונושא שני אבל מגרש שני ונושא ראשון לא, מאי טעמא אתי למימר מחזיר גרושתו מן האירוסין. רב שיננא בריה דר"א אמר: אף מגרש שני ונושא ראשון מימר אמרו עייני רבנן בקידושי, וקידושי טעות הוה (בקידושי שני, ולא קידושי ניהו מפני שהיתה מקודשת לראשון ולא יאמרו שגירשה תחילה שהכל לא ידעו בגט שהצרכנוה משני) יצא עליה קול מזה ומזה מהו אמר רב פפא אף זו מגרש ראשון ונושא שני. אמימר אמר מותרת לשניהם והלכתא מותרת לשניהם". רואים מהגמ' שלעיתים חוששים לקול ולמחשבות מוטעות של השומעים, ולעיתים לא חוששים, והרבה פעמים זה תלוי בחשש מה יאמרו האנשים שרואים מעשה מסוים ויסיקו ממנו מסקנות הלכתיות מוטעות. וצריך לברר מתי ועד כמה חוששים, וננסה ב"ה לפשוט חלק מהשאלות בענין זה.

מהמבט הכולל של הסוגיות ניתן לראות שענין ההגדרה של גרושה שאסורה לכהן כאשר גירושה היו ללא צורך או שלא כדין, אינו פשוט כלל ועיקר. בענין זה נבאר עתה חלק משיטות הראשונים שיעזרו לנו להבין את החילוקים וההבדלים במקרים השונים.

ד. שיטות הראשונים

1. שיטת הרשב"א

הב"י בסימן יג הביא תשובת רשב"א אודות נערה שהיתה משודכת לבנו של ראובן ולא נישאה לו ואח"כ נתקדשה ליהודה ולאחר הקידושין בא ראובן ואמר שהוא היה שליח של בנו לקדש הנערה הזאת, וקידש אותה בפני שני עדים ואחד מהם מת, כך שלטענתו לא חלו הקידושין של יהודה כי הנערה כבר מקודשת לבנו, והנערה מכחישה זאת מכל וכל, והורה רב אחד שתקבל גט מבנו של ראובן לצאת מידי ספק, וכך עשתה שקיבלה גט, והשאלה – האם נאסרה לכהונה והאם צריכה ג' חודשי הבחנה מגט זה ופסק הרשב"א שמותרת לכהונה ואינה צריכה ג' חודשי הבחנה מטעם שברור שלא היו כאן קידושין שאין כאן אלא עד אחד – וע"א בהכחשה לאו כלום הוא. ועוד שאין האב נאמן לומר שבנו עשה אותו שליח, שלא חצוף איניש למנות אביו שליח. והוסיף הרשב"א שאותו רב שפסק לגרש בגט – שלא כראוי עשה ואין כאן בית מיחוש כלל, וכל שלא היתה צריכה ממנו גט אפילו נתן לה גט – גט זה לא פוסל לכהונה. זה מצד אחד.

מצד שני, מובא ברשב"א בתשובה (סימן תקנ) לגבי ראובן ששידך בתו לשמעון ולא נשאה, ואמרו לראובן שיבקש משמעון לתת גט לבתו כדי שלא יוציאו לעז שהיא מקודשת, וכך עשה מפני שהיה עם הארץ שהרי לא היה שום קול שהיתה מקודשת ואף העדים אומרים שזה נעשה רק מפני החשש ולא מפני קול קידושין, ונשאל על כך הרשב"א האם גט זה אוסרה לכהונה והשיב הרשב"א שהנערה פסולה לכהונה משום "מאן לימא לן שלא נתקדשה לו כהוגן" וגם אם לא נתקדשה מ"מ אין זה ידוע לכל ואיכא מאן דשמע

בגיטא ולא שמע בהא"י² (וכעין מה שהבאנו לעיל מהגמ' יבמות לו, א "איכא מאן דשמע בחליצה ולא שמע הכרזה").

והקשה הב"ש אבה"ע ו, ג סתירה בין התשובות שהרי בשתיים לא היתה מקודשת ולא צריכה ליאסר לכהונה, ובפרט שלא היה קול קידושין בשני המקרים ומדוע אסורה לכהונה במקרה השני? ותירץ שאפשר שבתשובה שבסימן תקנ יש לחוש שמא אמת היה הדבר שקידש לעומת התשובה הראשונה שיש שם רק עד אחד ואין לחוש לקידושין כלל ואינה צריכה גט, ולכן מותרת לכהונה.

ולכאורה קשה על הב"ש, אדרבא בתשובה שבב"י סימן יג יש לפחות עד אחד שמעיד שהיו קידושין, וכן אביו של החתן טוען כך אלא שהנערה מכחישתם, ואילו בתשובה בסימן תק"י אין אף אחד שטוען שהיו קידושין וכולם יודעים שהגט ניתן רק מפני החשש ואיך נחשוש בזה יותר מזה?

אולם ניתן לומר בכוונת הב"ש שהרשב"א חשש שמא באמת היו קידושין, משום שלא מסתבר שנתן גט רק כדי שלא יוציאו לעז, שהרי כולם יודעים שהיתה רק משודכת לו. ולמרות שאבי הנערה הוא עם הארץ וביקש משמעון שיתן גט, קשה לומר ששמעון יתן גט רק מפני בקשתו של ראובן בזמן שאין לבקשה זאת שום נימוק הגיוני. ולכן, יש לחוש שמא באמת נתן גט כי יודע בעצמו שקידש אותה בחשאי.

סיוע לחילוק זה ניתן למצוא בתשובת הרשב"א (הובאה בב"י סימן יג) על אלמנה שיצא עליה קול שנתקדשה לראובן והלכו אוהביה אצל ראובן וקבלו גט ממנו ואותו ראובן נשבע לאחר נתינת הגט שאותו הקול שקר היה ושלא קידשה מעולם. וכתב הרשב"א על כך שהיא אסורה בקרוביו והוא אסור

² בתורה תמימה (ויקרא כא, ז, אות נב) הקשה מאי שנא מהגמ' יבמות צב, א שאומרת שאם ניתן גט שלא לצורך (לשמעון, בשעה שהיתה נשואה לראובן) – לא נפסלה מן הכהונה ותירץ שבתשובת הרשב"א, אילו היה הקול אמת היו הקידושין גמורים ותופסים משא"כ הכא שלכתחילה אין שום תפיסת קידושין ובכל זאת צ"ע. וכעין זה הקשה בבית מאיר קג, ג והניח בצ"ע.

בקרבובתיה ואין השבועה עושה כלום, שכל שנתן גט מעצמו כופין אותו לתת כתובה (עי' בפי' האומר), כ"ש שהיא אסורה לכהונה וצריכה ג' חודשי הבחנה.

רואים מהרשב"א שאנו צריכים לנתח את הפעולות שנעשו ואזלינן בתר אומדנא של מעשי האדם, וממילא נוכל לומר כן בתשובה שבסימן תק"נ, דהיינו – ששמעון שהסכים לתת גט על פי בקשתו של ראובן מוכיח בזה שהיו כאן קידושין. ולעומת זאת בתשובה שבב"י ניתן לומר שנתן גט רק מפני טענתו של אביו וכפסק הרב שטעה לפסוק כן. לכן, למרות שידע מעצמו שלא קידש אותה הסכים לתת גט בגלל הני"ל – גט זה הוא חספא בעלמא ואין בו ממש, ומותרת לכהונה.

אכן עצם דברי הבי"ש, שבתשובת הרשב"א שהחמיר לאוסרה לכהונה מטעם שמא אמת היה הדבר שקידש, סותרים את דברי הרמ"א אבה"ע ו,א שהרי הרמ"א למד מתשובת הרשב"א ש"אפילו לא נתגרשה רק משום קול קידושין בעלמא אף על פי שהוא ברור שאין ממש באותם קידושין ואין נותנים גט רק מחמת חומרא בעלמא – אפילו הכי פסולה לכהונה" ודלא כבי"ש.

אמנם ניתן ליישב על פי דברי המחצית השקל ו,ג שכתב וזה לשונו: "ואפשר בתשובה סימן תק"נ שאני... שמא אמת הדבר שקידש כיון דליכא הכחשה כלל, וכשיראו שנתן לה גט יאמרו שהיו קידושין וגט גמור הוא". ניתן לדייק בדבריו מהמילים "יאמרו שהיו קידושין", שבאמת לבי"ד ברור שלא היו קידושין כלל וכדברי הרמ"א ורק חיישינן שמא יאמרו האנשים שהיו קידושין, ואם יתירוה לכהונה יגידו שכהן נושא גרושה ולכן אסר הרשב"א. וממילא לא נסתרים דברי הבי"ש מדברי הרמ"א. אך לעני"ד קשה לדייק זאת שהרי המח"ש עצמו אומר בתחילת דבריו "שמא אמת הדבר שקידש" ולא משמע שרק יאמרו כך אלא שבאמת בי"ד חוששים.

אמנם, דברי הב"ש עדיין טעונים ברור. הב"ש בסימן יג (לענין המתנת ג' חודשים) כתב בסעיף יד "מיהו אם ליכא קול ולא היתה צריכה גט אלא הוא גירש מעצמו – אין צריך להמתין. תשובת הרשב"א וכן פסק בד"מ" ושם בד"מ (אות ב) כתב שיש לדמות ענין האיסור לכהונה לענין המתנת ג' חודשים. נמצא שלדעת הב"ש כל שלא היתה צריכה גט, אף שגירש מעצמו אינה נאסרת לכהונה, וזה סותר את דברי הב"ש אצלנו על פי ההסבר שהבאנו וכן על פי ביאורו של המחצית השקל.

יישוב נוסף לסתירה ברשב"א מובא באוצר הפוסקים לאבה"ע (סימן ו אות טו בשם כנסת הגדולה) שמדינא לא צריך גט במקרה שהיה רק קול ושוברו עמו, והגט אינו פוסל לכהונה, אך מאחר שנתגרשה במעמד קהל ועל פי גדולי הדור – פסולה לכהונה.

2. שיטת הרא"ש

מהרא"ש בתשובה (כלל לה) משמע שכל שנתגרשה בגט אף אם לא היה צריך מן הדין – נאסרה לכהונה, ואם נשאת לאחר אסורה שוב לחזור לראשון מדין מחזיר גרושתו משנשאת. וז"ל "אשה שיצא עליה קול שלא בבני"ד שנתקדשה לראובן והכריחוהו קרוביה לגרש, ונשאת לאחר וגירשה, מילתא דפשיטא שאסורה לחזור לראשון. כי היודע שנתגרשה מהיכן יודע שלא היו הגירושין אלא לרווחא דמילתא, וכי תימא יכריזו שלא היתה צריכה גט, איכא דשמע בגיטא ולא שמע בהכרזה כדאמרינן ביבמות גבי חליצה", וכך הביאו הרמ"א להלכה בשו"ע אבה"ע י,א.

סיוע לדעת הרא"ש נמצא בהגהות מרדכי בקידושין (פ' האומר סימן תקלא) שם דן באשה שהיתה משודכת עם בחור כהן, ובשעת השמחה בא פריץ ונתן לה טבעת והיא קיבלתו בחושבה שהוא מתנה, ולאחר כשעה הכריז הפריץ שבטבעת זו קידש אותה בפני עדים, וכשומעה זאת תיכף ומיד זרקה את הטבעת, ומשפחתה הכריחו את הפריץ לתת לה גט. ונחלקו שם הראשונים

אם נפסלה לכהונה או לא. לדעת הר"א מביהם נאסרה לכהונה ולדעת ר"י הלבן והרא"ם מותרת לכהונה. והדרכי משה סימן ו אות א הביין שדעת הרשב"א להחמיר כר"א מביהם שאסורה לכהונה שהרי השוה בין דעת הרשב"א הפוסל לכהונה בתשובה שבסימן תק"נ לדעת האוסרים בהגהות מרדכי שהוא הר"א מביהם, וזאת משום שהבין ברשב"א שמדובר שנתן גט מעצמו. אכן לפי ביאורנו לעיל בדעת הרשב"א נראה פשוט שהיא מותרת לכהונה, שהרי בשעת נתינת הטבעת לא אמר לשון קידושין ואמירה לאחר מתן מעות לאו כלום היא, ובפרט שזרקה אח"כ את הטבעת בודאי לא צריכה גט, ומה שנתן לה הפריץ גט – זה בגלל שמשפחתה הכריחוהו לתת גט באופן שאין חשש שיאמרו שמא באמת היו קידושין, וקצת קשה על הד"מ שהבין מהרשב"א היפך מזה.

3. שיטת המאירי ותוס' חד מקמאי

את שיטת המאירי ותוס' חד מקמאי אנו מוצאים בדיון בענין חלוצה שלא כדין האם נאסרת לכהונה או לא. שהרי, איתא בגמ' יבמות קיט, ב לגבי אשה שהלכו בעלה וצרתה למדינת הים שלא אומרים שתחלוץ אחר ט' חודשים למיתת הבעל ותהא מותרת להינשא ממא נפשך, משום שחוששים שמא ילדה צרתה בן קיימא ונמצא שהחליצה כמי שאינה (ואולי תינשא לכהן ויאמרו חלוצה מותרת לכהן). ואמרינן שם בגמ' "גזירה שמא יהא וולד של קיימא ונמצא אתה מצריכה כרוז לכהונה, וליצרכה? דלמא איכא דהוי בחליצה ולא הווי בהכרזה, ואמרי קשרי חלוצה לכהן" (וכעין זה בגמ' יבמות לו, א שהובאה לעיל). מכאן למד בתוי"ט (בהגהות מתוי"ט קסא, א – מובא בטור השלם) שחליצה שלא מן הדין אינה פוסלת לכהונה, שאם לא כן מדוע אסרוה חכמים לחלוץ, הרי אף אם תחלוץ ויתברר לבסוף שלא היתה זקוקה לחליצה מכל מקום אסורה לכהונה. אלא ודאי, שעל הצד שיתברר שלא היתה צריכה חליצה מותרת לכהן, ולכן אסרוה לחלוץ.

המאירי (יבמות לו, א) וכן התוס' חד מקמאי במקום, כתבו במפורש שחלוצה בטעות כשרה בדיעבד לכהונה אף ללא כרוז. שהרי המאירי כתב שם לגבי חליצה כשצרתה מעוברת "ומ"מ אם החליצה והנישואין שניהם אחר תשעה מן הדין מותר אלא שאסרו בה שמא ילדה צרתה ולד של קיימא, וחליצתה של זו ללא צורך וכשרה לכהונה... ואע"ג דבדיעבד כשרה ללא כרוז... "וכן הוא בתוס' חד מקמאי שכתב "ודוקא לכתחילה הוא דחיישינן לכרוז אבל דיעבד לא, דהא תנן בחולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה, בזמן שהולד בן קיימא, הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו ולא פסלה מן הכהונה". לעומתם, מהרשב"א והרא"ש שהבאנו לעיל רואים במפורש שיש חשש שאנשים לא יידעו מכך שהחליצה היתה בטעות אף אם יכריזו כך שהרי "איכא דשמע בהא ולא שמע בהא" – ומשום מראית העין הזו נאסרת לכהונה אף בדיעבד, והב"ח (אהב"ע קסא) כתב במפורש להחמיר משום מראית העין.

ה. דעת השו"ע הרמ"א ונו"כ

השמטת הפסקים שהביא הרמ"א ע"י המחבר, מצביעים לכאורה על שיטתו. אולם ממה שכן כתב בב"י בסימן י את תשובת הרא"ש ולאחריה כתב "ועיין בתשובת הרשב"א שכתבתי בסימן יג ובמרדכי קידושין פרק האומר" למד הכנסת הגדולה (הגהות ב"י אות ב והובאו דבריו בהגהות והערות על הטור השלם) שהב"י חולק על הרא"ש וסובר כרשב"א בתשובה בב"י בסימן יג, וכדעת ר"י הלבן המובא במרדכי.

הגר"ע יוסף (יביע אומר חלק אבה"ע ו, א) מסיק:

על כל פנים מדברי מרן השו"ע שהשמיט תשובת הרשב"א סימן תקנ ותשובת הרא"ש כלל לה מוכח דסבירא ליה שהעיקר כרשב"א שבב"י סימן יג וכמו שכתב גם כן בשו"ת לחם רב להלכה. והרמ"א שהחמיר בסימן ו לפוסלה לכהונה ובסימן י שאסורה לחזור לבעלה

הראשון, החמיר גם בסימן יג סעיף ט שאם נתגרשה מחמת קול קידושין בעלמא צריכה להמתין ג' חודשי הבחנה.

עתה נבאר דעת הרמ"א. הרמ"א כתב את פסקיו בשלושת הסימנים (ו, י ויג) וכנ"ל, אך נראה שאין הדברים פשוטים. באבה"ע ו,א לאחר דברי השו"ע שכהן אסור מן התורה בגרושה כתב הרמ"א "ואפילו לא נתגרשה רק משום קול קידושין בעלמא אף על פי שהוא ברור שאין ממש באותם קידושין ואין נותנים גט רק מכח חומרא בעלמא אפילו הכי פסולה לכהונה". וכתב על כך הח"מ ו,ב "בהג"ה מרדכי מביא כמה דעות שכשרה לכהונה, וכן הביא ב"י תשובת הרשב"א בסימן יג שכשרה לכהונה בנתן גט שאינו צריך על פי הדין, והוא ממש היפך תשובה זו שהביא הרב כאן בשם הרשב"א ויש לחלק".³

דברי הרמ"א אינם פשוטים, שהרי כל קול שלא הוחזק בבי"ד קיימא לן בסימן מו,א שלא חוששים לו, ומדוע כאן חוששים? ויותר מזה קשה שבספר אפי זוטרי סק"ג (מובא באוצר הפוסקים סקט"ו) בשם תשובת ריח השדה כתוב שאם היה קול ושוברו עמו דהיינו שהיא מכחשת הקול ואין שם עדים, שאינה צריכה גט, ואם כפוהו בי"ד טועים ליתן גט, אין זה אפילו ריח הגט וזהו תשובת הרשב"א, וא"כ קשה על הרמ"א – באיזה מקרה מדובר?

הב"ש ו,ג הביא תשובת מהרש"ל בסימן כה וכן דבריו "דוקא במשודכת יש לחוש לקול כזה אבל בעלמא אין לחוש", וזה יכול להסביר לנו את דברי הרמ"א שקול כזה בצירוף שידוך – מצריך גט. אך קשה שהרמ"א עצמו לא כתב במפורש שדין זה הוא רק במשודכת.

ונראה שיש ליישב על פי פסק הרמ"א באבה"ע מו,ד שכתב "נתברר אח"כ ששקר הקול כגון שבאו העדים שתלו בהם הקידושין ושנתקדשו בפניהם

³ הבאר היטב (אבה"ע ו,ה) הביא בשם הבית הלל חילוק, שבסימן ו מדובר שהבי"ד הצריכהו לתת גט ולכן אעפ"י שהוא ברור שאין ממש באותם קידושין והגט הוא חומרא בעלמא אפילו הכי פסולה לכהונה, מה שאין כן בתשובת הרשב"א בסימן יג שטעה הרב לחייב גט שלא נצרך מן הדין, וכל שלא היתה צריכה גט, אפילו נתן גט – אינה נפסלת לכהונה וכחילוק שמובא בב"ש ו,ג שתלוי מי הצריכו לתת גט.

ואומרים לא היו דברים מעולם מבטלים קלא, ויש אומרים שבזמן הזה אין מבטלים קלא". ולמרות שפשטות דברי הרמ"א להקל שמבטלים קלא,⁴ מ"מ אם בי"ד הורו להחמיר כיש אומרים, לא נחשבים בי"ד טועים ונחמיר לאוסרה לכהונה ואכתי צ"ע.

הרמ"א באבה"ע י,א פסק כרא"ש, וכתב "אבל אם נתקדשה לאחר וגירשה או מת אסורה לחזור לראשון ואפילו לא נתגרשה רק מכח קול בעלמא". וזה קצת קשה שהרי באבה"ע מחו, פסק "אבל אם הוא אומר קידשתיך והיא אומרת לא קידשתי וכפוהו לגט משום חשש הנמנע לנושאה, אין האשה נאסרת לקרוביו מחמת הגט", כשיטת ר"י הלבן והרא"ם ביחס לאוסרה לכהונה. וכן הקשה הח"מ (אבה"ע מח,ג).

תירוץ מעניין מובא בהגהות מהרי"מ (מח אות ו מובא בטור החדש), הרמ"א פוסק כרשב"א וכו"י הלבן, ומה שמביא הרמ"א בסימן י אינם דברי הרא"ש, אלא דברי התוס' בגיטין פט,ב בשם ר"י שכתבו "אף על גב דקידושי ראשון לא הוי אלא קול בעלמא, מ"מ מחמירים, משום שקידושי שני קידושי תורה ודמי טפי למחזור גרושתו מן האירוסין". אכן לדעת מהרי"מ הנ"ל דברי התוס' הם למעשה דברי הרמ"א שכתב "ואפילו לא נתגרשה רק מכח קול בעלמא", ודלא כרא"ש שמחמיר אפילו כשאין קול אלא רק אם היה גט משום החשש שמישהו שיודע שנתגרשה לא יודע שהגירושין לא היו אלא לרווחא דמילתא.⁵ נמצאנו למדים שדעת הרמ"א כרשב"א וכל שברור לנו שלא היה ממש בקידושין וטעו בהוראה להצריכה גט או שהמשפחה כפוהו לתת גט – אינה נפסלת לכהונה ואינה נאסרת לקרוביו, וכן שאם נשאת לאחר ונתגרשה מותרת לחזור לראשון וגם אינה צריכה להמתין ג' חודשים, אך אם היה קול על הקידושין ויש חשש שמא באמת נתקדשה כדין או אפילו אם

⁴ שהרי ידועים דברי הפמ"ג שגם בדעת הרמ"א סתם ויש אומרים – הלכה כסתם.

⁵ ואין להקשות מדברי הרמ"א יג,ט שכתב "וכן אם נתגרשה מחמת קול קידושין בעלמא צריכה להמתין" וצוין שם בי"י בשם הרא"ש, משום שכבר העירו בהגהות על הטור שזו טעות של המדפיס, והבי"ש יג,יד כתב במפורש שאלו הם דברי הרשב"א.

השלכותיו של גט לחומרא

ברור לנו שלא נתקדשה, אלא שהבי"ד הצריכו גט משום לעז וכדומה, יש לה דין גרושה לכל דבר ונאסרת לכהונה.

אכן נחלקו בדעת הרמ"א, שפוסל לכהונה כשמחמירים לתת גט ע"י בי"ד, האם זה פוסל רק לכתחילה – וכך הבין הב"ח (ד"ה ומ"ש דבפסק) או אף בדיעבד וכפי שכותב הט"ז ו,ב (הוכיח כן מיבמות קיט,ב שמחשש שיש דשמע בחליצה ולא שמע בהכרזה לא תנשא לעולם לכהן, ואין לך דיעבד גדול מזה).⁶ וכן משמע מלשון הרמ"א שכתב שפסולה לכהונה ולכן פסק שאין להקל בזה.

ו. גט בעקבות נישואין אזרחיים - עיקרי שיטות

ביחס למקרה השני יש לברר בקצרה את עיקרי השיטות בענין גט שניתן בעקבות נישואין אזרחיים.

נישואים אזרחיים נערכים על פי חוק מדינה וכדי ולא כדת משה וישראל. לכאורה נישואים כאלה אינה נישואים, ובני הזוג הם כמו שני רווקים שחיו חיי אישות, ושניהם נשאים רווקים. בכל זאת הדעות חלוקות בין הפוסקים כיצד להתייחס לנישואים כאלה.

יש המחייבים גט מספק במקרה של נישואין אזרחיים, מהסיבות הבאות:

א. יש החוששים בנישואין כאלה לקידושי כסף, משום שמקובל שהבעל נותן לאשה טבעת לאחר קיום הטקס האזרחי. ומסתבר שדיבר עימה על עסקי קידושין ובתנאי שהיו עדים בעת מסירת הטבעת.

ב. בזמן עריכת הנישואין האזרחיים בני הזוג נוהגים לחתום בפנקס הנישואין הממשלתי, וחתומה זו היא מעין "קידושי שטר", ובפרט במקומות שהבעל כותב לאשה על שטר "הרי את מקודשת לי בשטר זה". וכן אם נוהגים לזמן

⁶ יש להעיר על ראייה זו משום שה"בדיעבד" שאליה התכוון הב"ח הוא כשכבר נשאת לכהן והגמ' מדברת על כך שלא תינשא לעולם לכהן – וזה לכתחילה דוקא. וצע"ק.

עדים והפקיד הממשלתי מוסר לבעל ולאשה העתק תעודת נישואין בחתימתו – יותר יש לחשוש.

ג. החשש הגדול ביותר – החשש מקידושי ביאה בנישואין אלה שהרי הזוג מתגורר יחד וחיים חיי אישות ורואים עצמם כנשואים, וידוע לכולם שהאשה מתייחדת עם הבעל וחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות כשיש בידו לבעול בהיתר ולכן חוששים שהתייחד עימה לשם קידושין.

החולקים משיבים על החששות והטענות הנ"ל כך :

א. מסירת הטבעת היא מתנה, ובמפורש אינה לשם קידושין, ולכן לא מתקדשת בטבעת זו ובמיוחד אם נמסרת לאחר סיום הטקס.

ב. אין חשש לקידושי שטר, משום שבקידושי שטר מסירת השטר היא מעשה הקידושין ואילו חתימה בפנקס הנישואין היא עדות על נישואין שהיו קודם לכן, וללא כל מסירה.

ג. קידושי ביאה הם קידושין הנעשים ע"י ביאה לשם קידושין. יחסי אישות מתוך הנחה שהם נשואים ועומדים, אינם יוצרים נישואין. לאחר נישואין אזרחיים אין כל כונה לקדש בביאה. וכן הכלל של "אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" חל רק לגבי ישראל הכשרים ואין לראות בחיי האישות שלהם אלא זנות בלבד.

את גישת השוללים ניתן לבסס על דברי הריב"ש (סי' ו) "כיון שהתחילו בנישואין כתקנת הנוכרים הרי הם כאילו פירשו שאין דעתם לשם קידושין כדת משה וישראל אלא כדרכי הנוכרים שאינם בתורת גיטין וקידושין...". ענין זה תלוי במחלוקת. השו"ע פוסק (אבה"ע קמט,ה) "לא אמרו חזקה זו שאאעבב"ז, אלא באשתו שגירשה או במקדש על תנאי ובעל סתם שהרי אשתו היא... אבל שאר כל הנשים בחזקה שבעל לשם זנות עד שיפרש שבעל

לשם קידושין". ואילו הרמ"א (לג,א) כתב, "י"א דפנוי הבא על הפנויה לפני עדים חוששים שמא כוון לשם קידושין דחזקה אאעבב"ז ויש מקילין".

בנידון שלנו יש לומר שגם השו"ע מודה שבעל לשם קידושין שהרי מתנהג עמה כאשתו לכל דבר, וקל וחומר הוא אם במחזיר גרושתו חיישינן לקידושין שלא תהיה בעילתו זנות, כל שכן כאן שהיו ביחד כל הזמן. אולם מהמשך השו"ע נראה שזה לא ברור שהרי כתב בסעיף ו שם "וכן איש ואשה שהמירו באונס הגזרות ונישאו זה לזה בחוקות הגויים, אף על פי שמתייחדים זה עם זה בכל יום לעיני הכל אין חוששים להם משום קידושין" וכן מבואר ברמ"א אבה"ע כו,א. אם כן לענין נישואין אזרחיים תלוי לכאורה אם שומרים מצוות או לא, שאם לא שומרים תו"מ אין לחוש שבעל לשם קידושין, אך אם חזרו בתשובה והמשיכו לחיות כזוג לכל דבר יש לחוש לזה. וכתב האגרו"מ (אבה"ע א סי' עה) שצריך לתת גט ורק במקום עיגון יש להתיר אם מופקדים לעבור על איסורי תורה. וכן נראה מדברי הגר"ע יוסף הנ"ל שיש להתיר רק במקום עיגון ובמומר גמור ואם גרו במקום שאין חשש לעידי יחוד.

וכל זה במקום שאין חשש לקידושי שטר. אך במקום שהבעל מוסר לאשה שטר כתב החזו"א (הובא בספר אור הנר עמוד פג) "בדבר קידושין אזרחיים עדיין לא נסתיימה ההלכה, דכיון שאינם רוצים בזנות אלא בקשר קנייני, אף שניזוורו מדרך התורה, וכל שעושים קנין המועיל מן התורה אף שדעתם שיהיה קנין אשוי ולא תוריי מ"מ מועיל והלכך אם היה בחוזה חתום הבעל מוסר לה, אפשר לחוש לקידושי שטר, ואפשר שאין חסר כאן לשמה, כיון שנכתב לשם כך, גם בואם לדירה אחת אפשר שדעתם לאשר קשרם, וקשה להכריע בחמורים כאלה". לעומת זאת כתב הגרשז"א (מנחת שלמה ח"ג סי' ק) שכל שהיתה להם אפשרות להינשא כדין ואף על פי כן הלכו לערכאות – אין לחוש לקידושין כלל.

ואכן, במקרה של נישואין אזרחיים בתי הדין בארץ מצריכים גט מספק. הואיל ו"אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" וכן כדי שלא יראה בציבור שאשת איש נשאת בלא גט.

ומעתה נראה לפי המבואר בפוסקים שהבאנו בפרקים הקודמים ובפרק זה, שיש לגרושה זו בעקבות נישואין אזרחיים דין גרושה לכל דבר, שכיון שמנהג בתי הדין להצריך גט לכתחילה לצאת ידי ספק, וגם הסוברים שאינה צריכה גט, מ"מ במקום שאפשר מבקשים מהבעל לגרש כדין ורק במקום עיגון מתירים אותה בלא גט, נמצא שנתגרשה עפ"י דין וכתב הרמ"א "דאפילו לא נתגרשה רק משום קול נישואין בעלמא אע"פ שברור שאין ממש באותם קידושין ואין נותנים גט רק מכח חומרא בעלמא אפילו הכי פסולה לכהונה". ואם כן בנידון דידן אסורה לכהונה ואסורה על בעלה הראשון.

ניתן היה לחשוב שדבר זה תלוי ברא"ש וברשב"א שהבאנו לעיל, שלרא"ש היא גרושה לכל דבר ולרשב"א יש להתירה לכהונה כיוון שלא היתה מקודשת, ולא התגרשה אלא לרווחא דמילתא, אולם אחר העיון נראה שגם הרשב"א יודה שהיא כגרושה לכל מילי, שהרי מה שהתיר הרשב"א המובא בב"י בסימן יג זה רק שם שטעה אותו אדם שהצריך גט, מה שאין כן אצלנו שלכתחילה כולם מודים שיש להצריך גט שלא במקום עיגון ונאסרת לכהונה.

אלא שהגר"ע יוסף בתשובה הנ"ל כתב שיש להתיר לאשה שנישאה בנישואין אזרחיים ונתגרשה ונשאת לאחר ונתגרשה ממנו לחזור לבעלה הראשון משום שהגט הראשון לאו כלום הוא. דהלכה כמיקל בפלוגתא דרבנן.

אולם לדעת הרמ"א יש להחמיר בכה"ג, שכן אף להגהות מהרי"מ הני"ל הסובר שהרמ"א כהרשב"א – מודה הרשב"א שיש להחמיר בכגון זה וכנ"ל.

אשר לחילוק בין האיסורים, הרב הרצוג (היכל יצחק ח"ב לג) כתב לגבי זוג שחיו יחד ללא חו"ק ואח"כ נפרדו בבי"ד ע"י גט, והאשה מבקשת להינשא לאחד שבא עליה כשהיתה מיוחדת לראשון, והשאלה האם יש איסור מדין כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעל, והביא דברי הרמ"א שאסורה לחזור לבעלה הראשון משנשאת, וחילק ששני האיסורים האלה הם איסורי לאו ואילו האיסור לבעל הוא איסור עשה (ונטמאה ונטמאה) ובאיסור עשה כתב התוס' מנחות סח, ד"ה והא שאין סברא לגזור ולהחמיר. לפיכך, לדעתו, האיסור להינשא בתוך ג' חודשים במקרה של גט כזה הוא בגלל שזה דבר שיש לו מתירין אבל לבעל זהו איסור עולמי. אמנם הגר"ע יוסף בתשובה שם דחה דבריו וכתב שלרמ"א יש להחמיר גם באיסור עשה ולכן אסורה לבעל לפי הרמ"א.

ז. סיכום ומסקנות

להלן תמצית הנקודות שהועלו במאמר:

1. בסוגיות הגמ' השונות יש מקרים שבעקבות גט שניתן בטעות האשה נפסלת לכהונה ומקרים אחרים שלא, ופעמים חששו מטעות של הרואים.
2. קיימת לכאורה סתירה בין תשובות הרשב"א, והחילוקים השונים – לפי הב"ש שמחלק בין מקרה שחוששים שמא באמת היו קידושין לבין מקרה שלא חוששים, וכן החילוק בין מקרה שהאיש נתן גט בודאות מרצונו לבין מקרה שביקשוהו או הכריחוהו לתת גט, וחילוקו של הכנה"ג שיש הבדל אם זה קול ושוברו עמו או גט שניתן ע"י בי"ד ובמעמד קהל.

3. הרא"ש והגהות מרדכי מחמירים, ואילו המאירי ותוס' חד מקמאי סוברים שחליצה שלא מן הדין אינה אוסרת לכהונה, וה"ה לגט. .
4. דעת הרמ"א בארבעה נושאים בענין קול נישואין בחלק מחמירים (האיסור לכהונה, המתנת ג' חודשי הבחנה והאיסור להחזיר גרושתו משנשאת) אם ניתן גט בעקבותיהם, ואילו בויכוח בין האיש לאשה האם היו קידושין או לא אם ניתן גט לא נאסרה בקרוביו.
5. נחלקו הב"ח והט"ז האם חומרת הרמ"א שלא להינשא לכהן היא רק לכתחילה או אף בדיעבד, ופסק הב"ש שאין להקל בזה.
6. הגרע"י כתב שהשו"ע מיקל בכל במקרים הנ"ל ולכן לא הביאם.
7. נוהג בתי דין בארץ לתת גט לחומרא בעקבות נישואים אזרחיים וההשלכות מכך.

המסקנות בעקבות הנ"ל ביחס לשני המקרים שבפתיחת המאמר :

לגבי המקרה הראשון נראה שהיות והגט ניתן כדין יש לצרף את רוב הפוסקים המחמירים בגט שניתן בטעות וללא צורך עם הסברא של "איכא דהוה בהא ולא הוה בהא" – כלומר ידע מהגט ולא ידע שהקידושין לא תפסו וכן עם הסברא שגט שניתן בקהל ועדה שלאחריו יתירו לגרושה להתחתן עם כהן ייראה כקולא באיסורי כהונה.

לגבי המקרה השני הרי שפוסקים רבים מצריכים גט בעקבות נישואין אזרחיים לכן תיאסר לכהונה וה"ה לענין המתנת ג' חודשים, האיסור בקרובים והאיסור להחזיר גרושתו משנשאת.